

УДК 364.63-027.553-053.9: [342.92+343.85] (477)

Володіна Оксана Олександрівна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 2
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: volodina5@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-3211-0303>

Малиновська Тетяна Миколаївна,
кандидат юридичних наук, доцент
провідний науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
з проблем протидії злочинності
Харківського національного університету внутрішніх справ
email: malttn496@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-7713-7617>

Профілактика вчинення домашнього насильства до осіб похилого віку

Розглянуто загальні положення щодо здійснення домашнього насильства. Проаналізовані форми насильства до осіб похилого віку. Акцентовано увагу на профілактиці та запобіганню домашньому насильству як органами Національної поліції так і територіальними центрами соціального обслуговування. Наведено загальні статистичні данні постраждалих осіб від домашнього насильства. Запропоновано створення інформаційної бази (обліку статистичних даних) потерпілих осіб.

Ключові слова: домашнє насильство, особа похилого віку, здоров'я та життя особи, профілактика.

Постановка проблеми

Останніми роками в Україні приділяється значна увага проблемам запобігання та протидії домашньому насильству, яке призводить не тільки до втрати найдорожчого для людини – життя та здоров'я, а також завдає великої соціальної та моральної шкоди суспільству.

Люди похилого віку, пенсіонери, інваліди, самотні літні люди залишаються найменш захищеною верствою населення, що обумовлює

необхідність виявлення причин і умов, які сприяють вчиненню цього протиправного діяння, а також вжиття відповідних заходів реагування щодо захисту прав особи, яка постраждала від домашнього насильства. Разом з тим, аналіз випадків домашнього насильства відносно осіб похилого віку є проблематичним, у зв'язку з тим, що не існує об'єктивної та достовірної інформації про масштаби цього соціального явища, оскільки в більшості випадків воно залишається латентним.

Профілактика є ключовим елементом комплексу координаційних та стратегічних заходів, які здійснюються державою з метою припинення насилля до людей похилого віку, а система допомоги має бути спрощеною та максимально доступною для потенційних жертв чи тих, хто вже постраждав від насилля.

Стан дослідження проблеми Окремі аспекти у сфері домашнього попередження насильства у значній мірі досліджувалися Н. Аніщук, В. Вітвицькою, Дашковською, Л. Завадською, Л. Кормич, Л. Крижною, Н. Лавриненко, І. Лавринчук, К. Левченко, Л. Леонтєвої, Л. Левицькою О. Матвієнко, Т. Мельник. Вивченню проблем пов'язаних з особливостями осіб похилого віку приділяли увагу фахівці з різних галузей науки, зокрема: А. Капська, О. Холостова, П. Павленок, Л. Москвичева, Н. Шахматова, та інші, однак попри широке коло наукових досліджень у сфері захисту прав людини від насильницьких злочинів, питання профілактики та захисту осіб похилого віку від домашнього насильства залишається малодослідженими та потребують теоретичного уточнення та обґрунтування.

Метою та завданням статті є визначення причин виникнення домашнього насильства стосовно людей похилого віку. *Завданням* дослідження є визначення проблемних питань та умов, що сприяють вчиненню домашнього насильства.

Наукова новизна дослідження полягає в *обґрунтуванні* проблеми домашнього насильства до осіб похилого віку; *уточнені* форми, види

домашнього насильства стосовно осіб даного категорії; *удосконалені* заходи щодо захисту прав та інтересів осіб похилого віку.

Виклад основного матеріалу

Насильство залишається однією з розповсюджених форм порушення прав людини. Його причини пов'язані з економічною ситуацією, суспільними нормами та ставленням до насильства. Від домашнього насильства можуть потерпати всі члени родини, проте найчастіше воно торкається слабких, нездатних до самозахисту та залежних членів сім'ї: дітей, людей похилого віку, осіб з обмеженими фізичними чи психічними можливостями [1, с.4]. Дотепер часто потерпілі не бажають давати розголосу цим фактам, піддаються вмовлянням членів сім'ї та замовчують події вчиненого до них злочину. Однак все це лише підвищує ризик того, що вони знову стають жертвами насильства. Укорінення домашнього насильства також обумовлено і вихованням, особистим досвідом, особливостями світосприйняття конкретної особи. Не останнє значення в цьому процесі мають погляди суспільства на ті чи інші стандарти поведінки; менталітет та рівень правосвідомості суспільства [2, с. 14].

Необхідність ефективного забезпечення протидії та запобіганню домашньому насиллю зумовлена тим, що сьогодні випадки вчинення цього протиправного діяння все більше набувають в Україні широкого масштабу.

За даними Міністерства соціальної політики України протягом 2019 року зафіксовано понад 130 тис. звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15 % більше у порівнянні з аналогічним періодом минулого року, з них 88 % – від жінок, 10 % – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень [3]. Нажаль, окремої статистики щодо осіб похилого віку, які постраждали від домашнього насильства в Україні не ведеться, у статистичних звітностях зазначається лише загальна кількість вчинених злочинів до осіб похилого віку (пенсіонерів), проте за чинним законодавством України пенсіонерами також вважають осіб, які не досягли чоловіки – 60 років, жінки – 55 років, але мають право на різні державні

пенсії (наприклад, військовослужбовці). Крім того, статистичні відомості про конкретних жертв домашнього насильства та винних у його вчиненні мають велике значення не лише для інформування відповідальних структур і громадян про серйозність цієї проблеми, а також можуть заохочувати потерпілих чи свідків повідомляти про випадки насильства.

Відповідно до класифікації Всесвітньої організації охорони здоров'я до людей похилого віку належить населення віком від 60 до 74 років, до старого – від 75 до 89, до довгожителів – 90 років і старше [4, с.159]. Законом України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», визначаються громадяни похилого віку, особи, які досягли пенсійного віку, встановленого ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також особи, яким до досягнення зазначеного пенсійного віку залишилося не більш як півтора року [5].

В даний час не існує єдиної думки ні серед вчених, ні серед експертів, практиків про причини домашнього насильства. Швидше за все, це явище пов'язане зі складним комплексом психологічних, соціальних, моральних і економічних чинників. Але, необхідно визначити, що які б фактори та проблеми не сприяли вчиненню домашнього насильства, всі вони мають негативну дію, включають різні форми що порушують права та інтереси особи похилого віку.

Згідно Всесвітньої організації охорони здоров'я, насильство відносно осіб похилого віку – це здійснення яких-небудь разових або таких, що повторюються актів або відсутність належних дій у рамках якої-небудь сім'ї, де передбачається наявність довірчих стосунків, що завдає шкоди літній людині або викликає у нього стрес. Такий тип насильства є порушенням прав людини і включає фізичне, сексуальне, психологічне, емоційне, фінансове і матеріальне жорстоке поводження; залишення без турботи; зневажливе відношення; а також зневага гідності і неповага [6].

Закон України «Про запобігання та протидії домашньому насильству» визначає домашнє насильство, як діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь. За спрямованістю дій Закон виділяє наступні форми насилля: фізичне, психологічне, економічне, сексуальне [7].

В науковій літературі форми домашнього насильства до осіб похилого віку є дещо збільшеними, окрім чотирьох категорій фізичного, психологічного, економічного, сексуального, виділяють ще медичне насильство, нехтування, пасивна зневага. Відповідно до класифікації запропонованою О. Холостової, до осіб похилого віку можуть застосовувати наступні види насильства: фізичне насильство – заподіяння фізичного болю, пошкоджень, або навіть вбивство, насильницького примусу до чого-небудь, а також введення у відношенні до особи похилого віку різного роду заборон, обмежень його прав і свободи; сексуальне насильство – будь-який вид домагання, виражається як у формі нав'язаних сексуальних торкань, сексуального приниження, так і зґвалтування; медичне насильство – недбалість і несвоєчасність при видачі ліків, навмисне передозування препарату або, навпаки, відмова хворому в отриманні необхідних ліків; нехтування – безвідповідальність і невиконання опікуном своїх обов'язків по відношенню до особи похилого віку, наслідком чого стають різного роду ушкодження і порушення його прав; пасивна зневага до особи похилого віку – ізоляція, залишення особи на самоті або ігнорування її існування. Активне нехтування до осіб похилого віку може проявлятися тоді, коли людину навмисно позбавляють речей, життєво необхідних для нормального

існування (їжі, медикаментів, купання, спілкування тощо) або коли фізично залежну людину не забезпечують в належній мірі відповідним доглядом і турботою; психологічне (емоційне) насильство – заподіяння людині душевних страждань, лайка і образи на її адресу, погрози, а також формування і розвиток у неї почуття страху; економічне насильство – виражається у формі присвоєння іншими членами сім'ї власності або коштів особи похилого віку без її згоди, незаконного або здійснюваного поза відповідності з бажанням особи використання її заощаджень [8, с.17].

Велике значення протидії та запобіганню домашнього насильства має профілактична діяльність. Яка, перш за все повинна бути спрямована на попередження аморальної, протиправної поведінки, виявлення будь-якого негативного впливу на життя і здоров'я людей похилого віку, та запобігання такому явищу.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначає органи та установи, на які покладається обов'язок здійснення заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, серед яких важливе місце посідають підрозділи Національної поліції.

Законом визначено повноваження органів Національної поліції щодо попередження, виявлення, припинення фактів учинення домашнього насильства, а також притягнення кривдників до відповідальності. Цей нормативний акт також передбачає, що особа, винна у вчиненні означеного правопорушення, може бути притягнута до адміністративної, кримінальної та цивільно-правової відповідальності. Закон, передбачає спеціальні заходи з запобігання домашньому насильству, які уповноважені підрозділи органів Національної поліції можуть застосовувати у межах, спосіб та випадках, передбачених законодавством [7]. Між тим, необхідно зазначити, що особи похилого віку не завжди повідомляють чи не мають можливості самостійно звернутися за допомогою до органів Національної поліції, із різних причин, це і суспільні та/або релігійні норми, побоювання помсти з боку кривдника або інших членів родини, економічну та психологічну залежність від

кривдника, недостатню поінформованість органів, які надають допомогу в випадках вчинення домашнього насильства. Багато жертв також остерігаються психологічних або економічних репресій – повторення побоїв, загрозу втрати доходів, тощо. Крім того, насильство не обмежується поодинокими випадками – дії кривдника дуже швидко набувають системного характеру [9, с. 10], замовчування потерпілими вчинення до них домашнього насильства призводить до того, що довести винуватість кривдників та притягнути їх до відповідальності, встановленої законом, потім вже проблематично, а майже і неможливо. Враховуючи, що жорстоке поводження з особами похилого віку проходить «непоміченим», не придається розголосу, то важливу роль у сфері профілактики також відіграють територіальні центри соціального обслуговування, які відвідують на дому, інвалідів, хворих, самотніх осіб похилого віку, надають їм соціальні послуги й тим самим забезпечують процес їх підтримки в суспільстві. Ці спеціальні державні установи здійснюють надання соціально-побутових, психологічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних, послуг з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційних, інших соціальних послуг.

Особливо актуальним, це питання стосується осіб похилого віку, які мешкають в сільській місцевості. Більшість сільських жителів України мають обмежений доступ до таких соціальних послуг, як юридичні, охорона здоров'я, соціальне забезпечення, психіатрична допомога тощо.

Територіальні центри соціального обслуговування, як правило, розташовані у містах і райцентрах. Багато сільських жителів взагалі не отримують ніякої соціальної допомоги через брак професійно підготовлених кадрів, бездоріжжя, відсутності транспортних засобів. Часто соціальною роботою займаються люди недостатньо кваліфіковані чи мало підготовлені для роботи з особами похилого віку. Послуги соціальних педагогів, спеціалістів з соціальної роботи, психологів, психіатрів, юристів є недосяжними для сільських жителів.

Для підвищення ефективності соціальної роботи у вирішенні проблем сімейного неблагополуччя в цілому і насильства зокрема необхідно запровадити на постійній основі організацію курсів, тренінгів з удосконалення знань і навичок соціальних працівників, з обов'язковим залученням висококваліфікованих місцевих міжнародних фахівців: юристів, психологів, педагогів, медиків, практиків.

Висновки На сьогодні насильство стосовно людей похилого віку, інвалідів, особливо тих, хто не може самостійно себе обслуговувати, є досить поширеним явищем, заходи щодо профілактики повинні бути спрямовані на попередження випадків різних видів насильства та зменшення негативних факторів і обставин по причині яких може трапитися таке насильство.

Для попередження насильства що вчиняється по відношенню до осіб похилого віку, пропонується створення інформаційної бази (обліку статистичних даних) про потерпілих осіб. Головною функцією запровадження інформаційної бази стане забезпечення безперешкодного доступу працівників органів Національної поліції, територіальних центрів соціального обслуговування, медичних установ до відомостей про потерпілих осіб. Запити та звіти дадуть можливість швидко й ефективно обновляти дані та вести диференційований статистичний облік осіб, які постраждали від домашнього насильства.

Враховуючи, що вікова категорія визначення поняття «особа похилого віку» варіюється від 55 до 74 – річного віку, і впливає на можливість неточних оцінок розповсюдження домашнього насильства, виникають певні труднощі із ефективною оцінкою реальної кількості скоєних правопорушень відносно осіб похилого віку.

Дослідження не вичерпує всіх проблемних питань пов'язаних із захистом прав та інтересів осіб похилого віку. Перспектива подальшого вивчення профілактичних заходів передбачає, що система профілактики домашнього насильства відносно осіб похилого віку вимагає вирішення комплексу завдань психологічного, правового, соціального характеру,

спрямованих на розвиток практичних заходів щодо запобігання домашнього насильства та реабілітації постраждалих осіб даної категорії.

Список бібліографічних посилань

1. Запобігання насильству в сім'ї у діяльності фахівців соціальної сфери: навчально-методичний посібник / Авт. кол.: Бондаровська В.М., Бордіян Я.І., Булах Л.В., Журавель Т.В. та ін. / За заг. ред. Бондаровська В.М., Журавель Т.В., Пилипас Ю.В. – Київ: ТОВ «Видавничий дім «КАЛИТА». 2014. 282 с.
2. Маник І.М. Окремі питання соціальної обумовленості встановлення кримінальної відповідальності за домашнє насильство (ст. 126¹ КК України): Тези // Кримінальне право в умовах глобалізації суспільних процесів: традиції та новації: матеріали міжнар.наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 15 трав. 2020 / [редкол.: В.Я. Тацій (голов.ред.), Л.М. Демидова (заст.голов.ред.), А.П. Гетьман та ін.]. – Харків: Право, 2020. 597 с.
3. Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства, - Юлія Соколовська. URL:<https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (дата звернення: 15.06.2020).
4. Моргай Л. Збірник наукових праць. Випуск 2. 2018. 157-165с.
5. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16.12.1993 № 3721-ХІІ.URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3721-12> (дата звернення: 16.06.2020).
6. Всемирная организация здравоохранения. Европейское региональное бюро. Копенгаген. Бонн. 2009 г. URL: <https://goo.gl/2xW5rn> (дата звернення 02.07.2020).
7. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL:

<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (дата звернення: 16.06.2020).

8. Холостова, Е.И. Социальная геронтология: уч.-метод. пособие для студентов и вузов / Е.И Холостова. – М.: Просвещение, 2009. 106 с
9. Моніторинг національної судової практики розгляду судами кримінальних, цивільних справ і справ про адміністративні порушення, пов'язаних із вчиненням насильства в сім'ї // Дослідження здійснювалося за експертної підтримки Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та Національної школи суддів України. Автор: О. Шаповалова, Координаційна команда: М. Дігтяр, Л.Кобелянська, В Романюк, А. Філіпішина, А. Хмільовська, Ю. Щербініна // Програма розвитку ООН в Україні, 2014 - 77с.

Spysok bibliohrafichnykh posylan

- 1 Zapobihannia nasylstvu v simi u diialnosti fakhivtsiv sotsialnoi sfery: navchalno-metodychnyi posibnyk / Avt. kol.: Bondarovska V.M., Bordiian Ya.I., Bulakh L.V., Zhuravel T.V. ta in. / Za zah. red. Bondarovska V.M., Zhuravel T.V., Pylypas Yu.V. – K.: TOV «Vydavnychi dim «KALYTA». 2014. 282 s.
- 2 Manyk I.M. Okremi pytannia sotsialnoi obumovlenosti vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za domashnie nasylstvo (st. 126¹ KK Ukrainy): Tezy // Kryminalne pravo v umovakh hlobalizatsii suspilnykh protsesiv: tradytsii ta novatsii: materialy mizhnar.nauk.-prakt. kruhloho stolu, m. Kharkiv, 15 trav. 2020 / [redkol.: V.Ia. Tatsii (holov.red.), L.M. Demydova (zast.holov.red.), A.P. Hetman ta in.]. – Kharkiv: Pravo, 2020. 597 s.
- 3 Kozhna 5 zhinka v Ukraini stykaietsia z tiiieu chy inshoiu formoiu nasylstva, - Yuliia Sokolovska. URL:<https://www.msp.gov.ua/news/18311.html> (data zvernennia: 15.06.2020).
- 4 Morhai L. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 2. 2018. 157-165s.
- 5 Pro osnovni zasady sotsialnoho zakhystu veteraniv pratsi ta inshykh hromadian pokhyloho viku v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 16.12.1993 № 3721-XII.URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/3721-12> (data zvernennia: 16.06.2020).

- 6 Vsemyrnaia orhanyzatsyia zdravookhraneniia. Evropeiskoe rehyonalnoe biuro. Kopenhagen. Bonn. 2009 h. URL: <https://goo.gl/2xW5rn> (data zvernennia 02.07.2020).
- 7 Pro zapobihannia ta protydiuu domashnomu nasylstvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> (data zvernennia: 16.06.2020).
- 8 Kholostova, E.Y. Sotsyalnaiaherontolohyia: uch.-metod.posobye dlia studentov y vuzov / E.Y Kholostova. – M.: Prosveshchenye, 2009. 106 s
- 9 Monitorynh natsionalnoi sudovoi praktyky rozghliadu sudamy kryminalnykh, tsyvilnykh sprav i sprav pro administratyvni porushennia, poviazanykh iz vchynenniam nasylstva v simi // Doslidzhennia zdiisniuvalosia za ekspertnoi pidtrymky Sekretariatu Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny ta Natsionalnoi shkoly suddiv Ukrainy. Avtor: O. Shapovalova, Koordynatsiina komanda: M. Dihtiar, L.Kobelianska, V Romaniuk, A. Filipishyna, A. Khmilovska, Yu. Shcherbinina // Prohrama rozvytku OON v Ukraini, 2014 - 77s.

Володина Оксана Александровна, кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедры криминального права № 2 Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Малиновская Татьяна Николаевна, кандидат юридических наук, доцент, ведущий научный сотрудник научно-исследовательской лаборатории по проблем противодействия преступности Харьковского национального университета внутренних дел

Профилактика совершения домашнего насилия к лицам пожилого возраста

Рассмотрены общие положения относительно совершения домашнего насилия. Проанализированы формы насилия к лицам пожилого возраста. Акцентируется внимание на профилактике и предотвращению домашнего насилия как органами Национальной полиции так и территориальными центрами социального обслуживания. Наведены общие статистические данные пострадавших от домашнего насилия. Предложено внедрение

информационной базы (учет статистических данных) потерпевших от домашнего насилия.

Ключевые слова: домашнее насилие, человек преклонного возраста, здоровье и жизнь человека, профилактика.

Volodina Oksana, Candidate of Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law No. 2 of the National Law University named after Yaroslav the Wise

Malynovska Tatyana, Candidate of Jurisprudence, Associate Professor, Leading Researcher, Research Laboratory for Combating Crime, Kharkov National University of Internal Affairs

Keywords: domestic violence, elderly people, human health and life, prevention.

Анотація

Домашнє насильство є однією з розповсюджених форм порушення прав людини. У більшості випадків протиправні дії проти когось із членів родини супроводжуються актами агресії, приниження та жорстокої поведінки. Подібні дії з боку насильника приводять до негативного фізичного, психічного та соціального стану здоров'я постраждалої особи чи кількох осіб, членів цієї родини. Як правило, найбільше страждають від домашнього насильства жінки, діти та люди похилого віку.

Держава – основний суб'єкт протидії насильству, і органи державної влади повинні сприяти створенню обстановки неприйняття насильства, вживаючи необхідних заходів та створюючи систему захисту жертв, покарання кривдників і запобігання насильству.

Незважаючи на існуюче нормативно-правове забезпечення в сфері протидії та захисту прав і інтересів осіб які постраждали від домашнього насильства, а також на широку кількість наукових праць, присвячених різним аспектам в цій сфері, проблема домашнього насильства не втрачає своєї актуальності та потребує теоретичного уточнення та обґрунтування.

Метою статті є визначення причин виникнення домашнього насильства стосовно людей похилого віку, проаналізувати форми в яких може бути вчинено насильство відносно осіб даної категорії. Акцентувати увагу на масштабність даної проблематики, профілактичних заходах та на необхідність створення інформаційної бази (обліку статистичних даних) потерпілих осіб. Запровадження інформаційної бази (обліку статистичних даних) осіб які постраждали від домашнього насильства стане забезпеченням безперешкодного доступу працівників органів Національної поліції, територіальних центрів соціального обслуговування, медичних установ до відомостей про потерпілих осіб. Запити та звіти дадуть можливість швидко й ефективно обновляти дані та вести диференційований статистичний облік осіб.